

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću:
historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti
Bosne i Hercegovine: ZAVNOBiH**

Pejanović, Mirko; urednik

2024-10-21

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/795>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

NACIONALIZAM, MIROVNI PLANOVI I KORIJENI NEUSPJEHA U IZGRADNJI FUNKCIONALNE DRŽAVE U BOSNI I HERCEGOVINI

Stefano Bianchini*

Sažetak: Kao što je poznato, samo kasno i sa neizvjesnošću, međunarodna diplomacija odlučila je igrati posredničku ulogu kako bi se zaustavili jugoslavenski nasljedni ratovi. Naročito je sukob u Bosni i Hercegovini zahtijevao poseban angažman zbog broja strana uključenih u vojnu eskalaciju, što je bilo pogotovo teško razumjeti u SAD. Štaviše, odnos teritorijalnosti i nacionalnosti (koji su svojevremeno branili i Lenjin i američki predsjednik Wilson krajem Prvog svjetskog rata) pokazao je, još jednom, nemogućnost postizanja prihvatljive ravnoteže na terenu, dok su ratna brutalnost, silovanja i etničko čišćenje sve više postajali glavno oruđe usmjereno na legitimiziranje snaga koje su potražile etničku podjelu BiH. U tom okviru, međutim, zapadni diplomati – kao i države koje su tvrdile da prate “liberalna načela” i građanske vrijednosti – predložili su razne mirovne planove između 1992. i 1994. godine. Ipak, u suštini, ti planovi su imali sličnu narav jer im je glavni strateški pristup bio – paradoksalno – baš približavanje zahtjeva ratnih etničko-nacionalnih gospodara, dok su razni antiratni pokreti bili ignorirani. U tom okviru, najrelevantniji planovi su bili Cutillerov prijedlog, Vance-Owenov i Owen-Stoltenbergov plan, ali i Vašingtonski sporazum, budući da je on otvorio put Dejtonskom dogovoru. Na kraju, nijedan od ovih planova nije mogao jamčiti funkcionalnu izgradnju države. Stoga će se ovaj prilog fokusirati na glavne političke i kulturne korijene koji su doveli do takvog neuspješnog rezultata, ostavljajući nacionalističke pristupe da ustraju i nakon rata te utječući na nesposobnost institucionalne strukture Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: nacionalizam, mirovni planovi, odgovornost Zapada, nefunkcionalna država, savremena društva

***

“Jugoslavenska katastrofa odigrala se unutar granica bivše komunističke države, sa svim pratećim implikacijama na politiku tranzicije u postkomunističkoj Evropi u cjelini. Ali Jugoslavija nije bila samo, ili možda čak ni prvenstveno, komunistička država. Također je bila zemlja u razvoju, multinacionalna država, članica pokreta nesvrstanih, balkanski režim, dio Evrope, politička federacija i tako dalje. Moramo ići znatno dalje od istraživanja politike

* Redovni profesor u mirovini na Univerzitetu u Bolonji, stefano.bianchini@unibo.it.

postkomunizma ako želimo pravedno tretirati jugoslavenski problem.”¹ Takav pristup međunarodno priznatog znanstvenika Craiga Nationa učinkovito je ilustrirao, već u 1998. g., složenost problema s kojima se Evropa našla pred, po mnogo čemu neočekivanim, raspadom jugoslavenske federacije. I u okviru takvog sloma je, među drugima, potresno patila Bosna i Hercegovina.

Alternativni izvori legitimiteta vlasti u trenutku raspada SFRJ

Istine radi, na samom početku te velike krize, Ujedinjene nacije i SAD bile su zauzete suočavanjem s posljedicama Zaljevskog rata. Smatralo se je da je došlo “Vrijeme Evrope” i zato se očekivalo da će se EZ angažirati i riješiti gordijeve čvorove koji su mogli ugroziti mir i stabilnost Evrope u trenutku pada socijalističkog lagera i, u tom okviru, i socijalističke federacije.²

U stvari, početne reakcije EZ nisu bile adekvatne dubini krize koja je odmah izbila u vojni sukob u Sloveniji i Hrvatskoj. Osnivanje Trojke 5. jula 1991. g. s ciljem da se uspostavi prekid vatre nije dalo rezultate. U međuvremenu, počela je pravna rasprava oko kriterija koji je EZ namjeravala usvojiti kako bi razjasnila buduće odnose s jugoslavenskim republikama. O tome ćemo kasnije detaljno govoriti, dovoljno je sada napomenuti da je 7. septembra 1991. EZ sazvala “Londonsku konferenciju” pod predsjedništvom lorda Carringtona i osnovala Badinterovu arbitražnu komisiju koja je trebala djelovati kao posrednik. U stvari, kao što je poznato, ova komisija je nevoljno dala svoj doprinos da se sukob proširi i na Bosnu i Hercegovinu 1992. g.³

Nadalje, zanimljivo je promatrati kako niti ova komisija niti Londonska konferencija nisu uzele u obzir da je državnost jugoslavenskih republika bila utemeljena na rezolucijama antifašističkih vijeća, zborova i glavnih štabova održanih između oktobra i novembra 1943. g. i prikupljenih u dokumentima Drugog zasjedanja AVNOJ-a 29. novembra iste godine.⁴

¹ Craig Nation, Stefano Bianchini, (ur.) *The Yugoslav Conflict and its implications for international relations*, Longo, Ravenna 1998, 22-23.

² Lawrence Eagleburger, The Challenge of the European Landscape of the 1990s, Statement before the Subcommittee on European Affairs of the Senate Foreign Relations Committee on June 22, 1989. https://www.google.it/books/edition/The_Challenge_of_the_European_Landscape/HItKAQAAMA_AJ?hl=it&gbpv=1 (5. 1. 2024); Sonia Lucarelli, *Europe and the Breakup of Yugoslavia*, Kluwer Law International, The Hague 2000, 18-29.

³ Misha Glenny, *The Fall of Yugoslavia*, Penguin Books, London 1992, 214-217; Maurizio Cremasco, La comunità europea di fronte alla crisi jugoslava, u: *La guerra di Bosnia: una tragedia annunciata*, ur. Marco Carnovale, Angeli, Milano 1994, 119-121; Silber Laura, Allan Little, *Yugoslavia. Death of a Nation*, Penguin Books, London 1995, 259-263.

⁴ Slobodan Nešović, Branko Petranović, *AVNOJ i revolucija. Tematska zbirka dokumenata 1941–1945*, Narodna knjiga, Beograd 1983; Neven Anđelić, *Bosna i Hercegovina između Tita i rata*, Samizdat B92,

Umjesto toga, njihova jedina zabrinutost je bila da se ne mijenjaju postojeće administrativne granice između republika; štaviše, bilo je važno da one odmah postanu međunarodne granice, i to kao što se svojevremeno napravilo uoči raspada kolonijalnih carstava, kad su nove države postale nezavisne u Africi, Aziji i Latinskoj Americi.

Ali, kao što je napisao Craig Nation, opća situacija u Jugoslaviji, i u Bosni i Hercegovini, bila je složena i izvrgnuta vrlo jakim unutarnjim napetostima, koje međunarodne institucije i zapadne velike sile nisu ozbiljno vidjele niti shvatile. Naprotiv, vjerujući da će se situacija smiriti čim se održe slobodni i nepristrasni izbori na nivou republika, potcjenjivale su nedostatak izbora na saveznom nivou, koji zapravo nisu nikad održani. Na taj način, nije bilo moguće računati na zajedničke institucije, demokratski izabrane, i zato sposobne posredovati promjene iznutra.

Takav razvoj nije bio u interesu čelnika Slovenije, Hrvatske i Srbije, zbog različitih političkih kalkulacija. Nadalje, vanjska intervencija, koju su posebno tražili Njemačka i Vatikan, postala je neizbježna.⁵ U tom okviru, zadatak koji je EZ sama sebi dodijelila u drugoj polovini 1991. bio je, prvo, odgoditi slovensko i hrvatsko proglašenje otcjepljenja do oktobra i, zatim, procijeniti preko radova Badinterove komisije do koje je mjere zakonitost jugoslavenskih republika poštovala demokratske standarde EZ kao preduslov za priznavanje njihove nezavisnosti. U stvari, EZ je gledala na sebe i nije uzela u obzir antifašističke korijene državnosti jugoslavenskih republika.

Takvo ponašanje EZ imalo je dugoročne posljedice. Zapravo, u toku implementacije ovog procesa, bilo je političara i pokreta koji nisu smatrali da su korijeni državnosti jugoslavenskih republika bili nužno vezani za odluke koje su pretvarale Kraljevinu Jugoslavije u federaciju u četrdesetim godinama. Dakle, zanemarivanje antifašizma i njegovog naslijeđa kao pravnog osnova za odluke imalo je značajne posljedice, pogotovo u potencijalno kontroverznim situacijama, kao na primjer u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (pa čak i u Makedoniji), gdje su postojala jaka očekivanja da će oživjeti "alternativni korijeni" državnosti. I to se zaista dogodilo, jer sljedbenici ustaštva, kao i osporavatelji muslimana ili Makedonaca, doveli su u pitanje antifašistički legitimitet državnosti, kako u jugoslavenskom kulturnom prostoru, tako i izvan njega, zahvaljujući podršci desničarske i/ili antijugoslavenske emigracije. I tako se, na primjer, javilo opredjeljenje koje je povezivalo

---

Beograd 2005; Mirko Pejanović, *The Statehood of Bosnia-Herzegovina in the 20th and 21st centuries*, IBU, Sarajevo 2023.

⁵ Stefano Bianchini, *Le origini esterne della frantumazione jugoslava*, *Limes*, 10, 2019, 251-262.

hrvatsku državnost s naslijeđem NDH umjesto ZAVNOH-a; slično se dogodilo u Bosni i Hercegovini, gdje su se oglasile snage spremne da odbiju ulogu ZAVNOBiH-a, i u Makedoniji kada je bilo riječ o ulozi ASNOM-a, a da ne govorimo o Srbiji, gdje je Viši sud u Beogradu rehabilitirao četničkog vođu Dražu Mihailovića.⁶

Dakle, duboke podjele koje su nastale u toku Drugog svjetskog rata i kasnije u ratu za podjelu jugoslavenskog prostora, podrazumijevale su prihvatanje ili odbijanje antifašističkih odluka vezanih za državnost republika u federalnoj Jugoslaviji, za njihov utjecaj i naslijeđe u političkom i kulturnom smislu. Bilo je dakle očito da, u okviru zapadnog entuzijazma oko pada socijalizma u Evropi, ni predstavnici EZ, a niti čelnici nasljednih područja savezne republike (koji su još bili međusobno u ratu), nisu bili spremni da raščiste račune s nedavnom zajedničkom prošlošću.

To u dobroj mjeri objašnjava zašto je Badinterova komisija ograničila svoj posao, smatrajući važnim samo kratkoročne političke promjene i ne shvatajući do koje su mjere odluke o priznavanju statusa nezavisnosti zavisile od federalnog sustava koji su u jesen 1943. g. dogovarali partizani. U rješenjima Badinterove komisije nema ni slova o tome. Dakle, ostaje sumnjivo da li se radilo o svjesnom političkom zaboravu, o nepoznavanju prošlosti ili o pravnoj referenci koja se podrazumijevala zdravo za gotovo.

U svakom slučaju, u dobrom dijelu stanovništva ostala je percepcija “ustavne ambivalentnosti” na osnovu koje su ekstremistički pokreti hvalili alternativni izvor legitimiteta vlasti, čiji su korijeni bili utvrđeni u “drugoj poraženoj strani” Drugog svjetskog rata, i samim tim protivno konstitutivnim vrijednostima EZ, kasnije EU.

Dosljedan nacionalistički pristup u mirovnim planovima za Bosnu i Hercegovinu

Ubrzo je postalo jasno da, u trenutku kada je izbio vojni sukob, i sve tragedije koji je on donio, nijedna dotad poduzeta mjera koju je EU predložila za postizanje barem primirja nije bila adekvatna težini situacije. Drugim riječima, previše kasno i s velikom neizvjesnošću, međunarodna diplomacija je odlučila

---

⁶ Christopher Catherwood, *Churchill and Tito*, Frontline Books, Barnsley 2017; Jelena Subotić, *Yellow star. Red star. Holocaust remembrance after communism*, Cornell University, Ithaca 2019; Vlad Beronja, Stijn Vervaet, (ur.) *Post-Yugoslav Constellations*, De Gruyter, Berlin 2021; Jody Jensen, (ur.) *Memory politics and populism in Southeastern Europe*, Routledge, London 2022.

igrati bar neku posredničku ulogu, kako bi se zaustavili jugoslavenski nasljedni ratovi, njihovo nasilje, brutalnosti, silovanja i istrebljenja do genocida.

Razlozi za takvo ponašanje bili su mnogobrojni, politički i kulturološki.

Prije svega valja napomenuti da je međunarodna zajednica bila ograničena na politički Zapad (to jest Evropsku zajednicu i SAD), dok Istočni lager nije više postojao i Sovjetski Savez je bio u raspadu. Dakle, utjecaj ovih posljednjih aktera mogao je biti minimalan ili nikakav. U tom okviru, odgovornost Zapada iznimno je narasla, pogotovo u postsocijalističkoj Evropi, gdje se budućnost stabilnosti i izlaza iz društveno-ekonomske kao i institucionalne krize sve češće identificirala s neoliberalnim politikama i euroatlantskim institucijama. Takav pristup postepeno je postao dominantan kao posljedica istočnog proširenja NATO-a i EU. S druge strane, bar u početku, kad je Evropsku zajednicu činilo samo 12, a kasnije 15 zemalja (1989–2003), odnosi nisu bili toliko čvrsti zbog prisutnosti neutralnih članova i prioriteta zajedničkih obaveza o relevantnim pitanjima kao što su bili jedinstveno tržište, poljoprivredna politika, jedinstveni evropski akt, Šengenski dogovor i ugovor iz Maastrichta.⁷

Međutim, u vrijeme kad su se zemlje članice EZ dogovorile o učvršćivanju integracije, duboke i uglavnom neočekivane promjene dogodile su se u evropskom socijalističkom svijetu. Ekonomski i politički državni sistem je propao, komunisti su izgubili vlast i nacionalističke pojave su izazvale nove/stare povijesne napetosti. U svemu tome srušile su se i tri federacije, među kojima i Jugoslavija. Bez rata u Jugoslaviji ne bi bilo ni rata u Bosni i Hercegovini. U svakom slučaju, Zapad nije očekivao takve posljedice. Naprotiv, poslije 1989. g. vladalo je mišljenje da će se uskoro uspostaviti novo doba mira i razvoja na osnovi zapadnog iskustva. *The end of History* je knjiga koja je protumačila takva očekivanja.⁸

Uostalom, mirno ujedinjenje Njemačke 1990. g, zahvaljujući dogovoru sa Sovjetskim Savezom, stvorilo je iluziju da bi se pravo na samoopredjeljenje moglo ostvariti bez značajnih otpora i poteškoća. Već u toku 1990. g. u institutima vezanim za ministarstva inostranih poslova EZ-e počela je javna diskusija stručnjaka o tome kako se suprotstaviti nacionalizmu (koji dovodi do rata), a istovremeno poštivati pravo na samoopredjeljenje i mirno stvarati nove države. Duboko uvjereni da EZ predstavlja najuspješniji primjer

⁷ Gerard Delanty, *Inventing Europe*, S. Martin's Press, New York 1995; Anand Menon, Vincent Wright (ur.) *From the Nation State to Europe?*, Oxford University Press, Oxford 2001; Monika Ewa Kamińska (ur.) *New Geopolitics of Central and Eastern Europe between European Union and United States*, Stefan Batory Foundation, Warsaw 2005, 107.

⁸ Francis Fukuyama, *The end of history and the last man*, the Free Press, New York 1992.

demokratskog razvoja u miru koja može držati lekcije dojučerašnjim nedemokratskim zemljama, savjetnici ministarstava su došli do uvjerenja da bi jedino usvajanje “objektivnih kriterija” omogućilo ocjenu nivoa demokratizacije područja (republike, oblasti, pokrajine itd.) koja traže nezavisnost i otvorilo prostor za međunarodno priznavanje. Ti su kriteriji postepeno postali osnov za odluke koje je donosila Badinterova komisija o raspadu Jugoslavije između 1991. i 1992, ali nisu spriječili širenje sukoba na Balkanu, dok su se slični ratovi vodili u Moldaviji i na južnom Kavkazu.

U međuvremenu, kao što smo rekli, evropske države članice bile su zauzete unutrašnjim pregovorima o novom ugovoru vezanom za promoviranje vizionarskog plana Altiera Spinellija i Jacquesa Delorsa s ciljem stvaranja uvjeta za jačanje evropske integracije. Podsjećamo na rezoluciju Evropskog Parlamenta od novembra 1989. g. gdje je prvi put predložen Evropski ustav. Mada države članice EZ-e u ono doba nisu primile taj prijedlog s oduševljenjem (kao ni kasnije), ipak se počelo razgovarati o monetarnoj i ekonomskoj uniji, o evropskom državljanstvu i o političkoj uniji. U stvari, u toku 1990. g., kad je diplomacija EZ-e započela put koji je doveo do Ugovora iz Maastrichta, potpisanog u februaru 1992. g., proces konačnog raspada Jugoslavije već je bio u toku.⁹

Ukratko, pažnja i prioriteti EZ-e bili su negdje drugdje.

I tako, suprotni trendovi su se pojavili između država članica Evropske zajednice s jedne i jugoslavenskih republika s druge strane. Pregovori o političkoj uniji imali su prioritet u EZ. Sasvim suprotno, vladajuće elite, pogotovo u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji, opredijelile su se za podjelu federacije, mada se nisu mogle dogovoriti po kojim kriterijima (etničkim, teritorijalnim, ekonomskim, geopolitičkim...), stvarajući tako uslove za oružani sukob.

Istina je da su pregovori za Maastricht odvratili pažnju EZ-e od događanja u Jugoslaviji jer evropski unutrašnji razgovori nisu bili jednostavni i često su riskirali neuspjeh. Državno-nacionalni interesi i dalje su bili dominantni u Evropi i utjecali su bar djelomično na smanjenje najpovoljnijih pritisaka na veću integraciju, dok se o tome razgovaralo za vrijeme pripreme Maastrichta. U drugim riječima, nacionalistički mentalitet bio je i dalje prisutan u EZ. On je iskomplicirao pregovore za konsolidaciju evropskih integracija, isto kao što je utjecao na sposobnost EZ-e da se suoči s izazovima koje je raspad Jugoslavije proizveo u Evropi.

⁹Giuliana Laschi, Mario Telò, (ur.) *Europa potenza civile o entità in declino?*, Il Mulino, Bologna 2007; Riccardo Perissich, *L'Unione europea. Una storia non ufficiale*, Longanesi, Milano 2008, 271-289.

Svojevremeno, kao što je dobro poznato, predsjednik SIV-a Ante Marković izrazio je interes krajem 1989. g. da se Jugoslaviji prizna status asocijacije i predao zahtjev EZ-i. Međutim, Tuđman i Milošević – iz različitih razloga – protivili su se, dok je nekoliko predstavnika članica EZ primilo prijedlog sa skepsom zbog unutrašnjeg stanja SFRJ.¹⁰ Dalje, EZ je dodatno bila zabrinuta zbog situacije u centralnoistočnoj Evropi, čija je budućnost bila u ono vrijeme neizvjesna. Opet su se javili povijesni i psihološki osjećaji krivnje u Njemačkoj, Francuskoj i Velikoj Britaniji prema postsocijalističkim državama zbog njihovog iluzornog očekivanja zapadne pomoći nakon Prvog i Drugog svjetskog rata.¹¹

Napokon, unutrašnje napetosti u Jugoslaviji nisu bile glavna briga Zapada. Baš suprotno, potejnjivanje je bilo dominantno. Čak se i Bušova američka administracija dvosmisleno izrazila o očuvanju zajedništva Jugoslavije.

U suštini, zapadne zemlje nisu shvatile koliko su, u jugoslavenskom slučaju, socijalistička kriza i propast njene ideologije otvorile put razvoju alternative legitimacije vlasti u republikama, u korist državno-etničke nacije i čak rehabilitacije poraženih pokreta i vođa u Drugom svjetskom ratu kao što smo ranije spomenuli. Dakle, nisu shvatile ni koje bi se posljedice mogle pojaviti u interkulturalnim i multinacionalnim okvirima.¹²

Postoji dodatni kulturološki razlog za takvo potejnjivanje, mada međunacionalni akteri uglavnom ne priznaju njegovo prisustvo u svojoj politici, jer im je psihološki teško prihvatiti da je nacionalizam još uvijek dominantna ideologija suvremenih država, bile one demokratske ili ne. Iako postoje različita naučna viđenja o nacionalističkoj teoriji i praksi u međunarodnoj literaturi, nema sumnje da i dan-danas u svakodnevnoj politici posebnu ulogu ima primordijalističko tumačenje nacije. Istina, Zapadne zemlje često negiraju važnost, a ponekad čak i postojanje takvog tumačenja nacija kod njih, usprkos tome što imamo mnogo primjera koji pokazuju da nije tako. Dovoljno je spomenuti argumente koje države članice koriste da opravdaju izgradnju zidova za zaustavljanje migracije. Strah od “etničke zamjene” je dodatno opravdanje koje koriste političari kao Orbán, Salvini, Marine Le Pen i drugi u EU s ciljem da uvjere većinu biračkog tijela da je nacionalna zajednica, njene vrijednosti,

¹⁰ Tvrtko Jakovina, *Budimir Lončar od Preka do vrha sveta*, Fraktura, Zagreb 2022, 450-454.

¹¹ Marcin Moskalewicz, Wojciech Przybylski, *Understanding Central Europe*, Routledge, London 2019, 74-84, 142; Stefano Bianchini, “Essere o non essere”: I dilemmi dell’Europa Centro-orientale fra inclusione e difese identitarie, u: *L’Europa della Rivoluzione di velluto*, ur. Benedetto Coccia, Apes, Roma 2020, 9-73.

¹² Soeren Keil, *Multinational federalism in Bosnia and Herzegovina*, Routledge 2013, 95; Stefano Bianchini, *Liquid Nationalism and State Partitions in Europe*, Edward Elgar, Cheltenham 2017, 227-243.

tradicije, čak i jezik i “bijeli suprematizam” u opasnosti zbog vala migranata i da se država mora braniti svim sredstvima protiv takve “navale”.¹³

Svi ovi argumenti vode u primordijalizam, odnosno razumijevanja nacije kao biološkog, psihološkog, etničkog i okolišnog faktora, čije očuvanje prevladava nad ljudskim i građanskim pravima.¹⁴

Uostalom, način na koji su zapadni diplomati “posredovali” u toku rata u Bosni i Hercegovini i predložili mirovne planove između 1992. i 1994. g. proizašao je u velikoj mjeri iz ovog dubokog uvjerenja, koje je bilo u suprotnosti sa strategijom povezivanja “EU produbljivanja i proširenja”. Na kraju, oni su dokazali svoju neefikasnost ne samo zato što su bar djelomično zadovoljili apetite ratnih gospodara nego i kasnije, kad je, nakon završetka sukoba, došlo na red pitanje upravljanja državom.

Istina, rat u Bosni i Hercegovini zahtijevao je poseban angažman zbog broja strana uključenih u vojnu eskalaciju. Međutim, svi mirovni planovi iz tog doba pokazali su političku i kulturnu dvosmislenost, jer su pokušavali uspostaviti neku prihvatljivu ravnotežu između dva principa, kao što su teritorijalnost i nacionalnost, u čije su usklađivanje uzaludno vjerovali i ideološki ga podržavali kako Lenjin, tako i američki predsjednik Wilson krajem Prvog svjetskog rata.¹⁵

Naprotiv, povijest pokazuje da se takvo usklađivanje jako rijetko može postići mirno kada su uključena više od dva aktera. Posljedica je da se ratna brutalnost, nasilje, silovanja, pa čak i genocid, sve češće koriste kao glavno oruđe usmjereno na legitimiziranje snaga koje su potražile podjelu na osnovi etničkog čišćenja i primordijalističke koncepcije nacije, kako primjer BiH dobro pokazuje.

U tom okviru, dakle, zapadni diplomati – kao i države koje i dan-danas tvrde da prate “liberalna načela”, ljudska prava i građanske vrijednosti – predložili su razne mirovne planove između 1992. i 1994. g. u kojima je etnička raspodjela bila priznata kao svršeni čin. Nije iznenađujuće, s obzirom na gore rečeno o primordijalizmu, zaključiti kako je takvo ponašanje bilo suprotno vrijednostima za koje zapadne sile vjeruju da im teže.

Nakon svega, želim samo napomenuti da su još u oktobru 1990. g., znači prije prvih višestranačkih izbora BiH, Radovan Karadžić i hrvatski čelnici

¹³ S. Bianchini, *Liquid Nationalism and State Partitions in Europe*, 171-176.

¹⁴ Johann Gottlieb Fichte, *Reden an die deutsche Nation*, In der Realschulbuchhandlung, Berlin 1808; *Addresses to the German Nation* (1922), prev. R. F. Jones, G. H. Turnbull. https://en.wikisource.org/wiki/Addresses_to_the_German_Nation (10. 1. 2024); Anthony Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Basil Blackwell, Oxford 1986; Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb 2010.

¹⁵ S. Bianchini, *Liquid Nationalism and State Partitions in Europe*, 77-103.

počeli crtati poznate SAO i HAO krajine, mada u tim su se projektima teritorijalne aspiracije preklapale, jasno sugerirajući da bi se ovakvo ponašanje moglo riješiti samo oružanim sukobom. Uostalom, Radovan Karadžić mi je lično to povjerio, insistirajući sve vrijeme na neizbježnosti rata u BiH, u toku našeg razgovora u Holiday Innu 1. oktobra 1990. g. u 19.30 sati. Mape SAO i HAO krajine je detaljno opisao Kasim Begić još 1997. g.¹⁶

Zatim, su slijedili planovi iz zapadne zajednice. Cutillerov plan posredovanja unio je prvi put koncept “konstitutivnih jedinica”, čije je značenje već bio uvod u etničko podrazumijevanje raspodjele BiH, koja nikad do tada nije upoznala unutrašnje granice koje su bile nespojive s interkulturalnim karakterom zemlje.

Naknadno su uslijedili drugi projekti, koji su predstavili Vance i Owen i, nakon njih, Owen i Stoltenberg. U prvom slučaju, Vance i Owen predložili su 10 provincija, 3 za svaki “konstitutivni narod” i poseban status za Sarajevo. Svaka provincija je imala etnički predznak u okviru decentralizacije države, samo je Sarajevo sačuvalo, bar djelomično, interkulturalni pluralizam stanovništva. Ali ni taj prijedlog nije zadovoljavao niti Karadžića niti parlament na Palama i poznato je zašto i kako je taj prijedlog “tehnički” pao. Nije imao bolju sudbinu ni sljedeći plan koji su predložili Owen i Stoltenberg. Ustvari, mape su malo promijenile unutrašnje granice između konstitutivnih naroda i njihove teritorijalne koncentracije, ali i dalje je Zapad izgubio iz vida da je upravo raspodjela BiH bila uzrok rata.

Situacija se donekle kristalizirala poslije 1994. g., kad je američka Clintonova administracija uspjela natjerati Tuđmana i Izetbegovića na stvaranje federacije BiH na 51% teritorije, dok bi 49% morao zadovoljiti srpski konstitutivni dio.¹⁷

U suštini, ti planovi – koji su pripremili teren za mirovni ugovor dogovoren u Daytonu godinu dana kasnije¹⁸ – imali su sličnu suštinu jer im je glavni strateški pristup bio – paradoksalno – baš približavanje zahtjevima ratnih etničko-nacionalnih gospodara, dok su razni antiratni pokreti bili potcjenjivani.

¹⁶ Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog mirovnog sporazuma (1991–1996)*, Bosanska knjiga, Sarajevo 1997.

¹⁷ Susan Woodward, *Balkan Tragedy*, The Brookings Institution, Washington D.C. 2005; Steven Burg, Paul Shoup, *The War in Bosnia-Herzegovina*, Sharpe, New York 1990; С. А. Романенко, *Югославия: Кризис, Распад, Война. Образование независимых государств*, Московский общественный научный фонд, Москва 2000; Ivo Komšić, *Preživljena zemlja*, Prometej, Zagreb 2006; Robert Donia, *Radovan Karadžić. Architect of the Bosnian Genocide*, Cambridge University Press, Cambridge 2015.

¹⁸ Ivo Daalder, *Getting to Dayton. The Making of America's Bosnia Policy*, The Brookings Institution, Washington D.C. 2000.

Interkulturalna BiH kao žrtva mirovnih planova i funkcionalne države

Rat u BiH je bio tim žešći što je bio usmjeren na uništenje interkulturalnosti koja ju je povijesno karakterizirala stoljećima. Pojam multikulturalnosti nije potpuno odgovarajući kad je BiH u pitanju jer se veza između različitih kultura, koja je nastala vremenom, temelji na sinkretičkoj zavisnosti. Drugim riječima, takva zavisnost utjecala je na stanovnike, koji ne djeluju kao statični i zatvoreni organizmi, kako zahtijeva multikulturalizam, već kao subjekti koji prihvaćaju uzajamne transformativne prakse. Baš je ova karakteristika bosanskohercegovačkog društva bila cilj uništavanja raznih susjednih aktera. Poznato je kako su Milošević i Tuđman pokušavali pronaći dogovor za njenu raspodjelu. Ali, mora se priznati da je bilo i snaga na Zapadu, među diplomatama i političarima, koji su bili uvjereni da će mir biti osiguran jedino etničkim podjelama.

To sam mogao provjeriti lično i prije nego što je rat počeo, kad sam pozvan da sudjelujem na skupu u Chatam Houseu u julu 1990. g. u okviru englesko-italijanske razmjene viđenja o mogućim promjenama u novonastalim postsocijalističkim državama. Jedna je sekcija skupa bila posvećena Jugoslaviji. Referat je iznio Christopher Cvijić, a ja sam bio oponent. Također, vrijedi spomenuti da su u tom razdoblju ekonomske reforme Ante Markovića doživjele najveći uspjeh, a referendum u Sloveniji još se nije dogodio.

Dakle, u tim okolnostima, Cvijić je smatrao da Jugoslavija nema budućnost. On je objašnjavao da će Slovenija i Hrvatska nakon prvih slobodnih izbora napraviti najvjerojatnije posebnu federaciju ili konfederaciju; BiH će im se možda pridružiti, mada je to još bilo neizvjesno (zavisilo je od rezultata izbora raspisanih za novembar); dalje, po njemu, u Makedoniji “kao što je poznato” stanovnici su Bugari i zato će se pridružiti Bugarskoj. Isto tako bi se dogodilo s Albancima s Kosova i zapadne Makedonije, koji će se ujediniti s Albanijom. U Vojvodini, mađarska manjina će se pripojiti Mađarskoj i Srbija će ostati u granicama nekadašnjeg pašaluka. Kad sam ja reagirao i objasnio da bi takve promjene bile moguće samo po cijenu žestokog rata, Cvijić mi je objasnio kako bi se to moglo riješiti mirnim putem smjenom stanovništva. Ja sam reagirao rekavši da to nije uspjelo ni Gandhiju i da nisam mogao zamisliti kako bi se takva smjena mogla dogoditi osim silom i s mnogo žrtava, imajući u vidu napetosti koje su se već dogodile između jugoslavenskih republika i u saveznim organima vlasti. Odjednom su me svi prisutni funkcioneri i analitičari, Italijani i Englezi, optužili za histeriju i pozvali me

na šutnju, uvjereni da bi premještanje jedne NATO brigade na italijanski teritorij bilo bi dovoljno da smiri sve Jugoslavene.

Svi znaju kako se to završilo.

Međutim, ovaj primjer jako dobro simbolizira do koje su mjere zapadni stručnjaci još tada (ali i danas) prihvatili nacionalističku ideologiju i etničko čišćenje kao osnove za izgradnju države u neoliberalnim okolnostima, ako je to njima odgovaralo. I bili su uvjereni da će se to ostvariti mirnim putem pod njihovom kontrolom.

Stoga se lako može razumjeti kulturni okvir unutar kojeg je djelovala “međunarodna (zapadna) diplomacija”. Ustvari, pokazala je jako konzervativan (odnosno nacionalistički) pristup i nedostatak inovacije u svom poslu pred izazovima koji su proizašli iz cijepanja interkulturalne države. Jednostavno, njeni prioriteti su dali prednost posredovanju između ratnih zastupnika, jer su “govorili istim jezikom”, mada su diplomati EU i SAD, bar u onim okolnostima, odbijali nasilje.

Dakle, oni nisu uvažili doprinose koji su nudili razni međunarodni i transnacionalni pokreti te intelektualci koji su pokušavali čuvati temeljne društvene vrijednosti kulturnog i političkog pluralizma, bar u institucijama BiH, jer je za Jugoslaviju već bilo previše kasno. Dovoljno je ovdje spomenuti ulogu koji su pokušavali odigrati u ono doba *Helsinki Citizens' Assembly, the European Center for Conflict Resolution, the Movement for Peace, Disarmament and Freedom, the Forum for Ethnic relations, Women in Black* itd. Znači, radilo se o raznim organizacijama civilnog društva, koje su predložile, između ostaloga, nacrt Ustava BiH (koji su pripremili Zdravko Grebo i Branislava Jojić), model povelje prava i sloboda, nacrt povelje za demokratske standarde i zaštitu manjina i druge dokumente i analize koje međunarodni igrači jednostavno nisu htjeli uzeti u obzir.¹⁹

Ipak, zapadna diplomacija nije mogla sasvim ignorirati takve glasove. Kao ni zanemariti dio poziva svojih civilnih društava na građanske vrijednosti za koje njihove zemlje tvrde da su njihovi globalni nosioci.

Zato su crtali nove mape i stvarali dva entiteta, s raznim administrativnim organizacijama, ali u okviru formalno zajedničke BiH. Tako se dogodio Dayton. Ali nije se riješila ambivalentnost vlasti između države BiH i entiteta, čak ni unutar Federacije BiH, gdje hrvatske partije i dan-danas zahtijevaju svoj entitet, kako bi osigurali ravnopravan status s Bošnjacima i Srbima. Drugim riječima, od 1995. g. ostalo je otvoreno pitanje kako tumačiti

¹⁹ Josep Palau, Radha Kumar (ur.) *Ex Yugoslavia from war to peace*, Generalitat Valenciana, Valencia 1992, 307; Predrag Matvejevitich, *Le monde "ex". Confessions*, Fayard, Paris 1996.

Dejtonski ugovor. Odnosno predstavlja li Dayton prvi korak k ujedinjenju ili konačnom raspadu BiH, kao što su “nepoznati” slovenski čelnici predložili Charlesu Michelu u nepotpisanom dokumentu “Non paper on Bosnia Hercegovina”, od marta 2021. g., zajedno s mapom koja je crtala podjelu BiH u korist Hrvatske i Srbije, stvaranje velike Albanije, ali bez komentara za budućnost Makedonaca i Crnogoraca, čime se stvarao dojam da podjela Jugoslavije još ne bi bila gotova ni nakon eventualnog ostvarenja “Non papera”.²⁰

U međuvremenu, dok se čeka odgovor za budućnost BiH, diplomatsko ponašanje u Daytonu proizvelo je čudovište: tj., nefunkcionalnu decentraliziranu državu koja korporativno brani interese predstavnika “konstitutivnih naroda”, ali samo u dijelovima države gdje su ovi narodi dobili dominantnu ulogu, zahvaljujući nedefiniranosti pojma nacije ne samo u BiH nego i kod međunarodnih sila.²¹

Naravno, BiH se može smatrati “nacijom” (slično kao SAD, Njemačka, Kina, Švicarska, i, u osnovi, sve države koje pripadaju “Ujedinjenim nacijama”...), ako pogledamo kategoriju “nacije” s građanskim sadržajem.

Dejtonski ustav, međutim, smatra “Bošnjake, Hrvate, Srbe konstitutivnim narodima (zajedno s Ostalima) i građanima Bosne i Hercegovine”. U stvari, ova rečenica ostaje dvosmislena, jer nije jasno treba li ove narode smatrati ukupno dijelom (građanske) nacije BiH, ili treba identificirati svaki od njih samo u okviru jednog (etničkog) entiteta, ili kantona u slučaju Federacije.

S druge strane, cijela Bosna i Hercegovina ne može se smatrati nacijom, ako se kategorija nacije odnosi na njeno primordijalističko tumačenje, kako u osnovi čine nacionalisti (ne samo u BiH nego i u cijeloj Evropi). Nacije bi se – u ovom slučaju – trebale identificirati s konstitutivnim etničkim skupinama unutar entiteta. Ipak, ustavi entiteta (ustanovljeni prije Daytonu) proglašavaju da je Republika Srpska država srpskog naroda, dok se u Federaciji Hrvati i Bošnjaci opisuju kao konstitutivni narodi.

Takvo konfuzno razumijevanje dalo je argumente onima koji osporavaju uređenje Federacije, jer smatraju da Federaciju BiH čine dvije etničke nacije. Drugim riječima, i sukladno njihovoj viziji, ako se Republika Srpska smatra etničkom nacijom, u drugom entitetu je uspostavljena neuravnotežena situacija. Kao rezultat, hrvatski nacionalistički pristup – uz potporu lokalne

²⁰ Primož Cirman, Vesna Vuković, Objavljamo dokument o razdelitvi BiH, ki ga išče ves balkan, *Necenzurirano.si*, 15. 4. 2021. <https://necenzurirano.si/clanek/aktualno/objavljamo-slovenski-dokument-o-razdelitvi-bih-ki-ga-isce-ves-balkan-865692> (3. 4. 2021).

²¹ Roberto Belloni, *The Rise and Fall of Peacebuilding in the Balkans*, Springer, Berlin 2020; S. Bianchini, “Essere o non essere”, 127-150.

Katoličke crkve – tvrdi već odavno da je njihov narod tretiran nejednakim i traži stvaranje trećeg entiteta.

Dakle, ovaj sukob pokazuje vrlo dobro koliko su vojni ciljevi zaraćenih strana pronašli efektan kanal komunikacije s tumačenjem etno-nacionalizma koje još postoji i duboko je ukorijenjeno u zapadnoj političkoj kulturi (iako to čelnici Zapada službeno ne priznaju). Zapravo, ponašanje diplomacije u međunarodnom posredovanju usmjerenom na uspostavljanje mira u Hrvatskoj i BiH 1992–1995. g., mada je uspjelo okončati rat, nije smanjilo napetosti i nejednakosti koje još tinjaju pod pepelom u primjećivanju stanovništva. Razlozi ovog neuspjeha proizlaze iz upornog traženja uvjerljivog rješenja u implementaciji nacionalističkih kategorija koje ne odgovaraju stvarnosti činjenica niti društveno-demografski sastav.

Već nekoliko godina poslije okončanja rata, 2009. g., kao što je svima poznato, Evropski sud za ljudska prava u predmetu Sejdić-Finci je utvrdio da građani koji ne pripadaju “konstitutivnim narodima” (tzv. “Ostali”) trpe jasan oblik diskriminacije u pogledu izbora u Dom naroda i Predsjedništvo. Sudska odluka je morala biti provedena kroz Ustavni amandman, koji nikada nije prošao u Parlamentarnoj skupštini, unatoč zahtjevima EU i englesko-njemačkoj inicijativi za podršku institucionalnim reformama u novembru 2014. godine.²² Nedavno, 2023. g., sličnu presudu je objavio Evropski sud za ljudska prava u predmetu Slaven Kovačević protiv BiH. Sud je, ustvari, pokušao izbrisati hegemoniju identitetske i etničke linije. Dakle, mjesto prebivališta i etnička pripadnost “više ne bi trebali biti uzimani u obzir prilikom izbora članova Predsjedništva BiH” kako je Kovačević rekao.²³

Ali teško je zamisliti da postoji politička volja, kako u BiH, tako i u zapadnoj međunarodnoj zajednici, da se radikalno mijenjaju temeljna načela na kojima je zasnovana ravnoteža nacionalističkih snaga i djelomični kompromis s građanskim principima 1995. g. Zapravo, nacionalističke snage su ojačale svoju vlast u toku rata i za vrijeme dogovora u Daytonu, kada su Amerika i EU prihvale etno-nacionalističku podjelu kao osnovu pregovora.

Dakle, nacionalizam je još dominantna ideologija u Evropi, kao što pokazuju moralna i politička kriza Evropske unije, čije se proširenje i produblji- vanje više ne razvijaju istovremeno, kao što je bilo u periodu 1993–2004. g.,

²² Edin Hodžić, Nenad Stojanović, *New/Old Constitutional Engineering? Challenges and Implications of the European Court of Human Rights Decision in the case of Sejdić and Finci v. BiH*, Analitika, Sarajevo 2011.

²³ Samir Huseinović, Evropski sud za ljudska prava: “Kovačević protiv BiH”, *Deutsche Welle*, 29. 8. 2023. <https://www.dw.com/bs/evropski-sud-za-ljudska-prava-objavio-presudu-u-slu%C4%8Daju-sla-ven-kova%C4%8Devi%C4%87-protiv-bih/a-66656419> (20. 12. 2023).

nego su zapravo dugoročno odgođeni nacionalnim interesima država članica, posebno na štetu takozvanog Zapadnog Balkana.

U međuvremenu, društva u Evropi, kao i u svijetu, postaju sve više i više interkulturalna, nomadska, heterogena u svakodnevnom životu, i traže jednakost novih građanskih prava.²⁴ Ali, kao što pokazuju, na primjer, ekskluzivne reakcije evropskih zemalja prema migrantima i posljedični strah od promjena koje proizlaze iz svjetskih migracija; odbijanje rodne ravnopravnosti (misli se ovdje npr. na implementaciju Istambulske konvencije); odustajanje od inkluzivnih socijalnih politika, od javnog obrazovanja do javnog zdravstva; česta nepoštivanja prava LGBTQ* zajednice, zavisno od države članice i, na kraju, ali vjerojatno najvažnije, napuštanje razvoja komunitarne strategije u korist međuvladine politike država članica – sve to otkriva upornost primordijalnog nacionalizma i etnokulture u EU (dovoljno je spomenuti javne deklaracije Orbána, Fica, Salviniya, Morawieckog, Jussija Halla-ahoa, Marine Le Pen, Wildersa itd.).

U tom smislu interkulturalnost, koja je karakterizirala BiH do 1992. g. (i općenito Balkan), bila je nespojiva sa zapadnoevropskim nacionalističkim modelom. Na kraju je taj model uglavnom prihvaćen, mada je implementacija koštala mnogo krvi, genocida, razaranja, rascjepa kulture i spomenika, infrastrukture, školstva... spisak bi bio jako dug. Zato korijeni nefunkcionalnosti u BiH proizlaze ne samo iz naslijeđa sukoba, već i od dvosmislenog načina na koji je Zapad htio zaustaviti rat, posredujući s gospodarima rata, potcjenjujući mirovne pokrete i civilno društvo, i postavljajući međunarodni protektorat.

Zaključak

Ustvari, Zapad je priznao hegemoniju nacionalizma koji je sam izvezio tamo gdje je nekompatibilan s realnošću, mada su postojale alternativne snage. Na kraju, ako je nacionalizam donekle i pobijedio u BiH i na Balkanu, evropske države su do sada pale na ispitu transnacionalne inovacije jer nisu pokazale dovoljno snaga da ojačaju svoju političku integraciju.

Naprotiv, one se slabo suočavaju sa snagama koje i dan-danas sprečavaju razvoj Evropskog projekta u ime lokalnih interesa, iskorištavanjem prava

---

²⁴ Rosi Braidotti, *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual difference in Contemporary Feminist Theory*, Columbia University Press, Cambridge 1994; Michel Wieviorka, *La différence*, Balland, Paris 2001; Rada Iveković, *Dame Nation. Nation et difference des sexes*, Longo, Ravenna 2003; Julie Mostov, *Soft Borders*, Palgrave Macmillan, New York 2008; Christine Hassenstab, Sabrina Ramet (ur.) *Gender (in)equality and gender politics in Southeastern Europe*, Palgrave Macmillan, New York 2015.

veta protiv članova kandidata ili reforme Dublinske regulative, smanjivanjem Schengena, pozivom na suverenizam. I to naravno ima posljedice u kandidat-skim državama i njihovoj sposobnosti za dogovaranje neophodnih ekonomskih i političkih reforma, kao i poštovanje vladavine prava. Zbog dvosmislenosti postojećih ugovora, ustava i politike, BiH je zemlja koja najviše pati od otpora promjenama u regionu.

Kako će se takve napetosti razvijati u budućnost i kakve bi ishode mogle imati, zaista je teško reći.

Bibliografija

- Andelić, Neven (2005) *Bosna i Hercegovina između Tita i rata*, Samizdat B92, Beograd.
- Begić, Kasim I. (1997) *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog mirovnog sporazuma (1991–1996)*, Bosanska knjiga, Sarajevo.
- Belloni, Roberto (2020) *The Rise and Fall of Peacebuilding in the Balkans*, Springer, Berlin.
- Beronja, Vlad; Vervaeet, Stijn (ur.) (2021) *Post-Yugoslav Constellations*, De Gruyter, Berlin.
- Bianchini, Stefano (2019) Le origini esterne della frantumazione jugoslava, *Limes*, 10, 251-262.
- Bianchini, Stefano (2020) “Essere o non essere”: I dilemmi dell’Europa Centro-orientale fra inclusione e difese identitarie, u: *L’Europa della Rivoluzione di velluto*, ur. Benedetto Coccia, Apes, Roma, 9-73.
- Bianchini, Stefano (2020) Imported Democracy and Its Fragility Without Reconciliation, u: *The Challenges of Democratization and Reconciliation in the Post-Yugoslav Space*, ur. Eltion Meka, Stefano Bianchini, Nomos, Baden Baden, 127-150.
- Bianchini, Stefano (2017) *Liquid Nationalism and State Partitions in Europe*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Braidotti, Rosi (1994) *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual difference in Contemporary Feminist Theory*, Columbia University Press, Cambridge.
- Burg, Steven; Shoup, Paul (1990) *The War in Bosnia-Herzegovina*, Sharpe, New York.
- Catherwood, Christopher (2017) *Churchill and Tito*, Frontline Books, Barnsley.
- Cirman, Primož; Vuković, Vesna (2021) Objavljamo dokument o razdelitvi BiH, ki ga išče ves Balkan, *Necenzurirano.si*, 15. 4. 2021. <https://necenzurirano.si/clanek/aktualno/objavljamo-slovenski-dokument-o-razdelitvi-bih-ki-ga-isce-ves-balkan-865692> (3. 4. 2021).
- Cremasco, Maurizio (1994) La comunità europea di fronte alla crisi jugoslava, u: *La guerra di Bosnia: una tragedia annunciata*, ur. Marco Carnovale, Angeli, Milano, 109-133.
- Daalder, Ivo (2000) *Getting to Dayton. The Making of America’s Bosnia Policy*, The Brookings Institution, Washington D.C.
- Delanty, Gerard (1995) *Inventing Europe*, S. Martin’s Press, New York.
- Donia, Robert (2015) *Radovan Karadžić. Architect of the Bosnian Genocide*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Eagleburger, Lawrence (1989) *The Challenge of the European Landscape of the 1990s*, Statement before the Subcommittee on European Affairs of the Senate Foreign Relations Committee on June 22. https://www.google.it/books/edition/The_Challenge_of_the_European_Landscape/HitKAQAAMAAJ?hl=it&gbpv=1 (5. 1. 2024)

- Fichte, Johann Gottlieb (1808) *Reden an die deutsche Nation*, In der Realschulbuchhandlung, Berlin; *Addresses to the German Nation* (1922), prev. R. F. Jones, G. H. Turnbull. https://en.wikisource.org/wiki/Addresses_to_the_German_Nation (10. 1. 2024).
- Fukuyama, Francis (1992) *The end of history and the last man*, the Free Press, New York.
- Glenny, Misha (1992) *The Fall of Yugoslavia*, Penguin Books, London.
- Hassenstab, Christine; Ramet, Sabrina (ur.) (2015) *Gender (in)equality and gender politics in Southeastern Europe*, Palgrave Macmillan, New York.
- Hodžić, Edin; Stojanović, Nenad (2011) *New/Old Constitutional Engineering? Challenges and Implications of the European Court of Human Rights Decision in the case of Sejdić and Finci v. BiH*, Analitika, Sarajevo.
- Huseinović, Samir (2023) Evropski sud za ljudska prava: “Kovačević protiv BiH”, *Deutsche Welle*, 29. 8. 2023. <https://www.dw.com/bs/evropski-sud-za-ljudska-prava-objavio-presudu-u-slu%C4%8Daju-slaven-kova%C4%8Devi%C4%87-protiv-bih/a-66656419> (20. 12. 2023).
- Iveković, Rada (2003) *Dame Nation. Nation et difference des sexes*, Longo, Ravenna.
- Jakovina, Tvrtko (2022) *Budimir Lončar od Preka do vrha sveta*, Fraktura, Zagreb.
- Jensen, Jody (ur.) (2022) *Memory politics and populism in Southeastern Europe*, Routledge, London.
- Kamińska, Monika Ewa (ur.) (2005) *New Geopolitics of Central and Eastern Europe between European Union and United States*, Stefan Batory Foundation, Warsaw.
- Keil, Soeren (2013) *Multinational federalism in Bosnia and Herzegovina*, Routledge.
- Komšić, Ivo (2006) *Preživljena zemlja*, Prometej, Zagreb.
- Kordić, Snježana (2010) *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb.
- Laschi, Giuliana; Telò, Mario (ur.) (2007) *Europa potenza civile o entità in declino?*, Il Mulino, Bologna.
- Lucarelli, Sonia (2000) *Europe and the Breakup of Yugoslavia*, Kluwer Law International, The Hague.
- Matvejevitch, Predrag (1996) *Le monde “ex”. Confessions*, Fayard, Paris.
- Menon, Anand; Wright, Vincent (ur.) (2001) *From the Nation State to Europe?*, Oxford University Press, Oxford.
- Moskalewicz, Marcin; Przybylski, Wojciech (2019) *Understanding Central Europe*, Routledge, London.
- Mostov, Julie (2008) *Soft Borders*, Palgrave Macmillan, New York.
- Nation, Craig; Bianchini, Stefano (ur.) (1998) *The Yugoslav Conflict and its implications for international relations*, Longo, Ravenna.
- Nešović, Slobodan; Petranović, Branko (1983) *AVNOJ i revolucija. Tematska zbirka dokumenata 1941–1945*, Narodna knjiga, Beograd.
- Palau, Josep; Kumar, Radha (ur.) (1992) *Ex Yugoslavia from war to peace*, Generalitat Valenciana, Valencia.
- Pejanović, Mirko (2023) *The Statehood of Bosnia-Herzegovina in the 20th and 21st centuries*, IBU, Sarajevo.
- Perissich, Riccardo (2008) *L’Unione europea. Una storia non ufficiale*, Longanesi, Milano.
- Романенко, С. А. (2000) *Югославия: Кризис, Распад, Война. Образование независимых государств*, Московский общественный научный фонд, Москва.
- Laura, Silber; Little, Allan (1995) *Yugoslavia. Death of a Nation*, Penguin Books, London.
- Smith, Anthony (1986) *The Ethnic Origins of Nations*, Basil Blackwell, Oxford.

Subotić, Jelena (2019) *Yellow star. Red star, Holocaust remembrance after communism*, Cornell University, Ithaca.

Wieviorka, Michel (2001) *La différence*, Balland, Paris.

Woodward, Susan (2005) *Balkan Tragedy*, The Brookings Institution, Washington D.C.

NATIONALISM, PEACE PLANS AND THE ROOTS OF FAILURE IN BUILDING A FUNCTIONAL STATE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: As is known, only late and with significant uncertainties, international diplomacy decided to mediate into the Yugoslav succession wars to end the bloodshed. The conflict in Bosnia and Herzegovina required a remarkable commitment due to the number of parties involved in the military escalation. This aspect was challenging to understand in the US. Moreover, the relationship between territoriality and nationality (once defended by Lenin and American President Wilson at the end of the First World War) showed, once again, the impossibility of achieving an acceptable balance on the ground. Meanwhile, wartime brutality, rape, and ethnic cleansing were increasingly used as the main tools for legitimizing the forces that sought the ethnic division of Bosnia and Herzegovina. Under these circumstances, Western diplomats – as well as states that claimed to follow “liberal principles” and civic values – proposed various peace plans between 1992 and 1994.

Nevertheless, in essence, these plans had a similar nature because their primary strategic approach was – paradoxically – to satisfy the demands of the ethno-nationalist warlords. By contrast, the proposals stemming from various anti-war movements were ignored. Consequently, the most relevant suggested plans were the Cutileiro proposal, the Vance-Owen and Owen-Stoltenberg plans. Ultimately, the Washington Agreement of 1994 was the first step that paved the way for the Dayton Agreement. However, none of these plans could guarantee a functional state building. Therefore, this chapter focuses on the political-cultural roots that led to such an unsuccessful result, leaving nationalist approaches to persist even after the war while negatively impacting the effectiveness of the institutional structure of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: nationalism, peace plans, Western responsibility, dysfunctional state, modern societies